

Wojciech Nowak, Waldemar Muskała, Arkadiusz Szymanek,
Ali Al-Shawabkeh, Hitoki Matsuda, Masanobu Hasatani

Aktywacja sorbentów wapiennych popiołami lotnymi z kotłów fluidalnych i pyłowych

Z doświadczeń wielu ośrodków zajmujących się technologiami odsiarczania spalin wynika, że zastosowanie CaCO_3 jako sorbentu jest w coraz większym stopniu ograniczane i jest on zastępowany innymi sorbentami, pozyskiwanymi w bardziej zaawansowanych technologiach. Już stosowanie $\text{Ca}(\text{OH})_2$ w suchej metodzie odsiarczania spalin pozwala na podwyższenie jej skuteczności z 40% do około 70% [1]. Dodatkowy wtrysk wody lub pary wodnej w obszar, w którym spaliny mają temperaturę niższą od 300°C pozwala zaktywizować nie przereagowany jeszcze addytyw i tym samym zwiększyć skuteczność odsiarczania spalin do około 90%.

Poprawa skuteczności odsiarczania spalin w metodzie suchego wtrysku sorbentów jest obecnie przedmiotem dużego zainteresowania firm zachodnich, zwłaszcza japońskich [2–4]. Celem ich działań jest osiągnięcie skuteczności odsiarczania spalin na poziomie 90% przy stosunku molowym $\text{Ca}/\text{S}=2$ i niższym.

Można wskazać cztery podstawowe czynniki wpływające na istotną poprawę skuteczności wiązania siarki:

- mikronizacja sorbentu,
- klasyfikacja i recyrkulacja lotnego popiołu oraz zużytego sorbentu,
- nawilżanie spalin,
- aktywacja popiołu i zużytego sorbentu.

Typowe popioły lotne zawierają około 45% masy popiołu, około 25% CaO i około 30% CaSO_4 [5]. Głównymi składnikami masy popiołu są SiO_2 i Al_2O_3 , które w odpowiednich warunkach mogą być aktywne w stosunku do wapienia, tworząc z nim struktury uwodnione ($\text{CaO}\cdot\text{SiO}_2\cdot\text{H}_2\text{O}$, $2\text{SiO}_2\cdot\text{Al}_2\text{O}_3\cdot 3\text{H}_2\text{O}$) i inne. Liczne badania [6–8] wskazują na to, że zastosowanie lotnych popiołów z kotłów po suchym odsiarczaniu spalin do produkcji sorbentów jest uzasadnione. Związki te są wysoko aktywnymi substancjami w stosunku do SO_2 , około 2,8+3,0-krotnie zwiększającymi swą aktywność w stosunku do mączki wapiennej (CaCO_3) w temperaturze 850°C [9].

W niniejszej pracy poddano badaniom sorbenty przygotowane drogą aktywacji popiołów lotnych, pochodzących z kotłów pyłowych i fluidalnych, wapnem hydratyzowanym.

Metodyka badań

Do badań użyto dwa rodzaje popiołów lotnych pochodzących z kotłów pyłowych (P) i fluidalnych (F), których charakterystyki przedstawiono w tabeli 1.

Tabela 1. Charakterystyka badanych popiołów lotnych

Parametr	Jednostka	Popiół P	Popiół F
Gęstość	kg/m^3	762	757
Średnica zastępcza	μm	4,21	5,24
Powierzchnia por	m^2/kg	$4,3\cdot 10^3$	$4,5\cdot 10^3$
Objętość por	m^3/kg	$1,4\cdot 10^{-5}$	$1,7\cdot 10^{-5}$
Rozmiar por	nm	6,8	7,2
Barwa	–	szara	brązowa
SiO_2	%	38,6	25,4
Al_2O_3	%	28,7	17,8
Fe_2O_3	%	2,1	3,52
CaO (całkowity)	%	1,67	15,5
CaO (wolny)	%	0,12	2,86
S (całkowita)	%	0,16	2,68
SO_3	%	0,21	6,19
MgO	%	0,40	0,62
C	%	10,4	10,6

Popiół (P) powstał w palenisku w temperaturze spalania węgla 1400°C , podczas gdy popiół (F) został wytworzony w temperaturze 850°C . Oba popioły zostały wysuszone przez 2 d w temperaturze 87°C . Do przygotowania sorbentów użyto wodorotlenku wapnia, którego charakterystykę przedstawiono w tabeli 2.

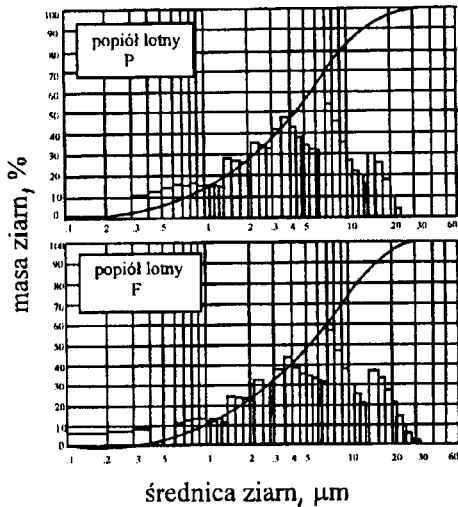
Składy ziarnowe obu popiołów przedstawiono na rysunku 1.

Tabela 2. Charakterystyka stosowanego wodorotlenku wapnia

Parametr	Jednostka	$\text{Ca}(\text{OH})_2$
Gęstość	kg/m^3	2.200
Średnica zastępcza	μm	20
Powierzchnia por	m^2/kg	$33,1\cdot 10^3$
Objętość por	m^3/kg	$15,5\cdot 10^{-5}$
Rozmiar por	nm	9,3
HCl	%	0,01
Cl^-	%	0,01
SO_4^{2-}	%	0,05
Pb	%	0,001
Fe	%	0,01
As	%	0,00005
$\text{Ca}(\text{HO})_2$	%	97,0
MgO	%	0,40
C	%	10,4

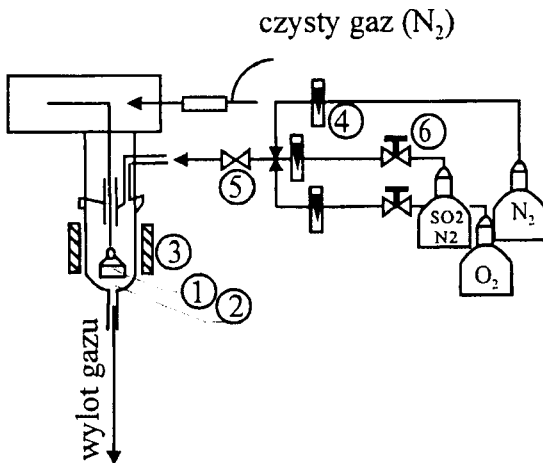
Dr hab.inż. W. Nowak, prof. nadzw., dr inż. W. Muskała, mgr inż. A. Szymanek: Politechnika Częstochowska, Instytut Inżynierii Środowiska, 42–200 Częstochowa, ul. H. Dąbrowskiego 69

Dr inż. A. Al-Shawabkeh, prof. H. Matsuda, prof. M. Hasatani: Nagoya University, Department of Energy Engineering and Science, Chemical Engineering, Furo-cho, Chikusa-ku, Nagoya 464–01, Japan

Rys. 1. Rozkłady ziarnowe badanych popiołów lotnych

Popiół P zawierał ziarna o wielkości $0,1+28 \mu\text{m}$ (śr. $4,25 \mu\text{m}$), natomiast popiół F – $0,1+36 \mu\text{m}$ (śr. $5,24 \mu\text{m}$). Próbki popiołu mieszano z uprzednio przygotowaną masą $\text{Ca}(\text{OH})_2$ rozrobioną z wodą destylowaną, w mieszarce magnetycznej przez 8 h. Następnie próbki suszono w temperaturze 87°C przez 1 d. Jak stwierdzono w pracy [8], do przereagowania związków wapnia z tlenkami krzemu i glinu zawartymi w popiołach lotnych taka metoda przygotowania próbek powinna dać zadowalające rezultaty. Do badań przygotowano próbki zawierające 6,6, 9,1, 16,7 i 28,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$. Badania doświadczalne zmierzające do określenia reaktywności przygotowanych próbek sorbentów przeprowadzono przy użyciu termogravimetru TGA-50 na stanowisku doświadczalnym przedstawionym schematycznie na rysunku 2.

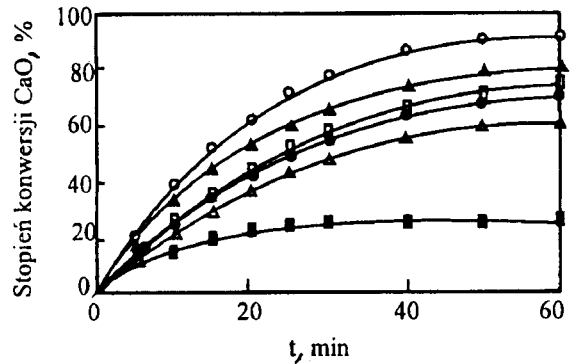

Rys. 2. Schemat stanowiska doświadczalnego
(1 – próbka, 2 – termopara, 3 – podgrzewacz, 4 – przepływomierz,
5 – zawór dwudrogowy,

Stopień przereagowania sorbentów badano przy użyciu dyfraktometru rentgenowskiego (XRD). Badania reaktywności sorbentów przeprowadzono przy różnych zawartościach $\text{Ca}(\text{OH})_2$ w próbkach (6,6+28,6%) oraz przy różnych temperaturach reakcji ($790+880^\circ\text{C}$), jak również przy różnych udziałach SO_2 w gazie (0,11+0,67%). Reagujący gaz był preparowany i zawierał 5% O_2 , założony udział SO_2 oraz N_2 stanowiący gaz nośny (balast).

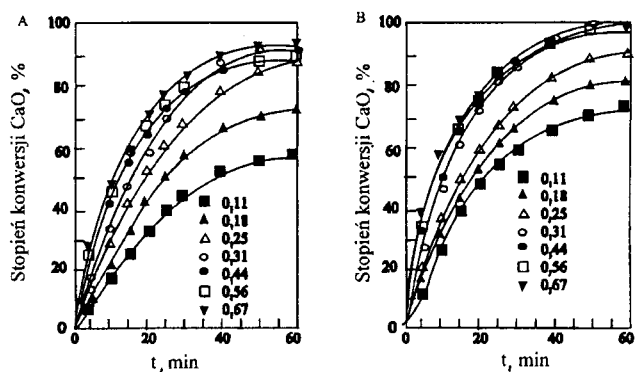
Analiza wyników badań

W pierwszej kolejności przeprowadzono badania wpływu udziału $\text{Ca}(\text{OH})_2$ w próbkach sorbentu przygotowanego na bazie popiołu P. Próbki te oraz próbkę wykonaną z popiołu nieaktywnionego przy użyciu $\text{Ca}(\text{OH})_2$ oraz próbkę $\text{Ca}(\text{OH})_2$ poddano badaniom na stanowisku doświadczalnym w czasie 60 min w temperaturze 850°C , przy zawartości SO_2 w gazie 0,31%. Wyniki przeprowadzonych prób przedstawiono na rysunku 3.

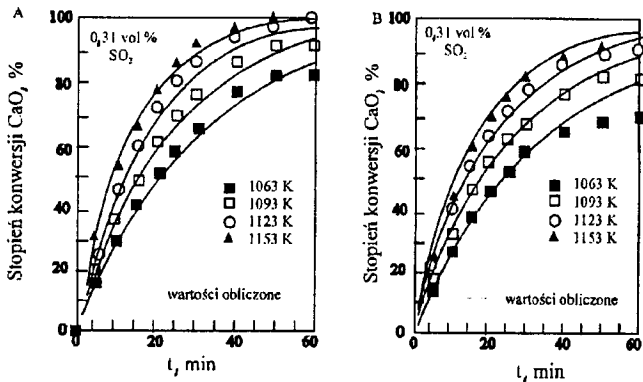
Rys. 3. Wyniki pomiarów stopnia konwersji sorbentów
(■ – popiół, Δ – $\text{Ca}(\text{OH})_2$, ● – sorbent + 6,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$,
□ – sorbent + 9,1% $\text{Ca}(\text{OH})_2$, $\blacktriangle$ – sorbent + 16,7% $\text{Ca}(\text{OH})_2$,
○ – sorbent + 28,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$)

Wyniki te przeliczone na stopień konwersji CaO wskazują, że sorbent zawierający 28,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$ był o około 80% bardziej reaktywny od użytego w badaniach wodorotlenku wapnia, a stopień jego konwersji w warunkach badań wynosił 92%. Dalsze badania wykonano na próbkach sorbentów uaktywnionych 28,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$. Na rysunku 4 przedstawiono stopień konwersji użytych w badaniach sorbentów (przeliczony na % CaO zawartego w produktach odsiarczania), przy różnych udziałach SO_2 w gazie (0,11+0,67%), dla sorbentów powstałych w temperaturze 850°C na bazie popiołu z kotłów pyłowych (rys.4a) i z kotłów fluidalnych (rys.4b).

Rys. 4. Stopień konwersji sorbentów przy różnych stężeniach SO_2 w gazie
(A – sorbent z popiołu P + 28,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$,
B – sorbent z popiołu F + 28,6% $\text{Ca}(\text{OH})_2$)

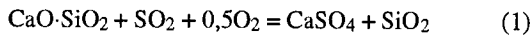
Na rysunku 5 przedstawiono analogiczne zależności stopnia konwersji uzyskane dla różnych temperatur reakcji ($790+880^\circ\text{C}$). Z przeprowadzonych badań wynika, że minimalnie lepszy był sorbent preparowany na bazie popiołu pochodzącego z kotła fluidalnego. Uzyskane reaktywności sorbentów, mierzone stopniem konwersji CaO , dla badanych sorbentów przyjmowały wartości 80+100%, podczas gdy dla popiołów nie uaktywnionych jedynie 20+30%, a dla $\text{Ca}(\text{OH})_2$ około 50%.

Rys. 5. Stopień konwersji sorbentów przy różnych temperaturach reakcji (A – sorbent z popiołu P + 28,6% Ca(OH)₂, B – sorbent z popiołu F + 28,6% Ca(OH)₂)

Kinetyka reakcji sorbentów z SO₂

Dane z pomiarów przy użyciu dyfraktometru (XRD) pozwalają założyć, że podstawowym składnikiem sorbentu, reagującym z SO₂, był uwodniony krzemian wapnia (CaO·SiO₂·H₂O), który tracił cząsteczkę wody w temperaturze odsiarczania, a następnie reagował z SO₂ zawartym w spalinach w obecności nadmiaru tlenu w myśl reakcji:

Równanie szybkości reakcji wg [10] można zapisać w postaci:

$$dX/dt = k f(C) f_1(X) \quad (2)$$

gdzie:

X – stopień konwersji (CaO·SiO₂),

k – stała szybkości reakcji,

f(C) – funkcja stężenia SO₂ w gazie,

f₁(X) – funkcja uwzględniająca stopień konwersji X.

Całkując równanie (2) otrzymujemy się:

$$g(X) = \int_0^X \frac{dx}{f_1(X)} = k f(C) t \quad (3)$$

Autorzy prac [10, 11] proponują aproksymację funkcji konwersji X równaniem typu:

$$g(X)^n = -\ln(1 - X) \quad (4)$$

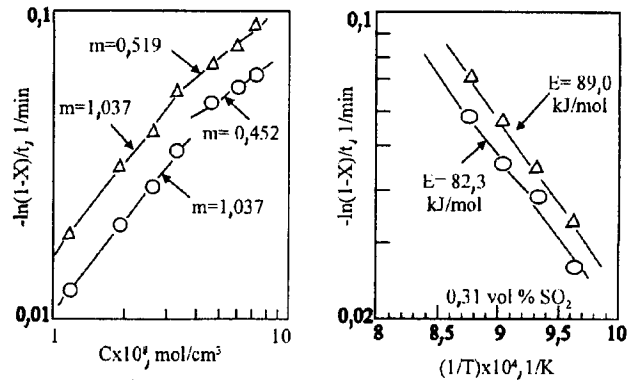
a więc równanie (3) przybierze postać:

$$\ln[-\ln(1 - X)] = n \ln[k f(C)] + n \ln t \quad (5)$$

Wyniki badań uzyskane w temperaturach 790+880 °C, przy zawartości SO₂ do 0,31% pozwoliły stwierdzić, że we współrzędnych $\ln[-\ln(1-X)]$, $\ln t$ układają się one wzdłuż linii prostych o współczynniku nachylenia 0,96+1,14. W dalszych rozważaniach przyjęto zatem wartość wykładnika potęgowego $n=1,0$ (reakcja pierwszego rzędu). Przyjmując wykładniczy charakter funkcji $f(C)=C^m$, gdzie $m \geq 0$, otrzymano zależność:

$$-\ln(1 - X) = k C^m t \quad (6)$$

Przedstawione dane doświadczalne w układzie podwójnie logarytmicznym we współrzędnych $C \cdot 10^8$ [mol/cm³], $-\ln(1-X)/t$ [1/min] pozwoliły wyznaczyć wartości wykładników m. Przedstawienie danych pomiarowych w współrzędnych $1/T \cdot 10^4$ i w układzie logarytmicznym $-\ln(1-X)/t$ pozwoliło na wyznaczenie wartości energii aktywacji E dla tej reakcji. Dane te przedstawiono na rysunku 6.

Rys. 6. Dane doświadczalne w kontekście przyjętego modelu (A – w funkcji stężenia SO₂ w gazie, B – w funkcji temperatury w równaniu Arrheniusa)

Na podstawie danych doświadczalnych, dla stężenia SO₂=0,11+0,31 w gazie, wartość wykładnika m przyjęto równą 1,0, natomiast dla stężenia SO₂=0,31+0,67 wartość tego wykładnika przyjęto równą 0,5. Wartość energii aktywacji wyznaczona doświadczalnie dla sorbentu P wynosiła 82,3 kJ/mol, natomiast dla sorbentu F – 89,0 kJ/mol. Stałą szybkości reakcji proponuje się zatem obliczać z następujących równań:

– dla sorbentu na bazie popiołu P:

$$k = 9,4 \cdot 10^9 \exp(-82300/RT) \quad (7)$$

– dla sorbentu na bazie popiołu F:

$$k = 22,9 \cdot 10^9 \exp(-89000/RT) \quad (8)$$

Zatem dla stężenia SO₂ w gazie odsiarczonym równanie (6) przyjmuje postać:

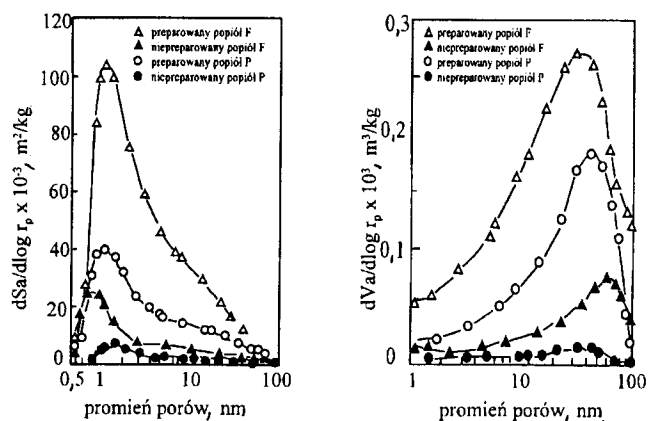
– dla sorbentu na bazie popiołu P:

$$-\ln(1 - X) = 9,4 \cdot 10^9 C t \exp(-9899/T) \quad (9)$$

– dla sorbentu na bazie popiołu F:

$$-\ln(1 - X) = 22,9 \cdot 10^9 C t \exp(-10705/T) \quad (10)$$

Duża reaktywność użytych w badaniach sorbentów przygotowanych na bazie popiołów lotnych, w porównaniu z produktami wyjściowymi, jakimi były popioły oraz Ca(OH)₂, nasuują przypuszczenie, że w wyniku przygotowania sorbentów oprócz reakcji wiązania CaO z SiO₂ i wodą zachodziło

Rys. 7. Wyniki pomiarów porowatości sorbentu i popiołu użytego do jego produkcji (A – porowatość powierzchniowa, B – porowatość objętościowa)

zjawisko mikronizacji cząstek sorbentu powodując zwiększenie jego porowatości, a tym samym powierzchni reakcji. Aby tego dowieść w pracy wykonano także badania porowatości sorbentów przygotowanych i produktów wyjściowych. Wyniki tych analiz przedstawiono na rysunku 7.

Wnioski

♦ Użyte w badaniach popioły lotne, zawierające niewielkie ilości wolnego CaO, można z powodzeniem uaktywnić poprzez dodanie do nich niespełna 30% Ca(OH)₂ rozrobionego w wodzie destylowanej i po odpowiedniej obróbce otrzymać sorbenty, które są aktywniejsze od użytych materiałów wyjściowych.

♦ Eksperymentalnie wyznaczone wielkości fizyczne w tej pracy mogą być użyte przy obliczeniach kinetyki procesu odsiarczania spalin.

♦ Dane eksperymentalne potwierdzają przypuszczenie, że w wyniku uaktywniania popiołów lotnych następuje łączenie się tlenków wapnia i krzemu w uwodnione struktury, nadające powstałym sorbentom aktywność w stosunku do SO₂ przewyższającą do 100% aktywność użytych materiałów wyjściowych, dla których powierzchnie reakcji były znacznie mniejsze od powierzchni użytych sorbentów.

LITERATURA

1. W. NOWAK, Z. BIS, J. MROZIŃSKI, R. WALKOWIAK: Sorbenty w procesach odsiarczania spalin. Mat. Krajowej Konferencji Energetycznej, Poznań 1995, ss. 69–73.

2. Al-SHAWABKEH, A.H. MATSUDA, M. HASATANI: Comparative reactivity of Ca(OH)₂-derived oxides for SO₂ capture. Journal Chem. Eng. Japan, 1994, 27, pp. 649–655.
3. A. Al-SHAWABKEH, A.H. MATSUDA, M. HASATANI: Pore structure superiority of pure Ca(OH)₂-derived sorbents for high-temperature SO₂ capture. Proc. of the Florence World Energy Research Symposium FLOWERS '94, Florence 1994, pp. 765–772.
4. S. HOC, S.M. SHIH: Ca(OH)₂/fly ash sorbents for SO₂ removal. Ind. Eng. Chem. Res., 1992, 31, pp. 1130–1135.
5. D. M. GOLDENN: EPRI coal combustion by-product utilization RD. Proc. 5th Annual International Pittsburgh Coal Conference, University of Pittsburgh, 1988, pp. 32–46.
6. W. JOZEWICZ, B.K. GULLET, T. HUECKEL: Permeability properties of fly ash from furnace sorbent injection process. Processing and Utilization of High-Sulfur Coals IV, Amsterdam 1991, pp. 685–699.
7. W. JOZEWICZ, J. C. S. CHANG: Evaluation of FGD dry injection sorbents and additives, Vol. 1, development of high reactivity sorbents. EPA-600/7-89-006a (NTIS PB89-208920), U.S. Environmental Protection Agency, Washington D.C. 1989.
8. W. JOZEWICZ, G. T. ROCHELLE: Fly ash recycle in dry scrubbing: Environ. Prog., 1986, 5, pp. 219–224.
9. G. C. FRAZIER, E. J. BADIN: Chemically improved limestones for fluidized bed combustion of coal: Chem. Eng. Commun., 1983, 23, pp. 259–276.
10. H. Y. SOHN, S. K. KIM: Intrinsic kinetics of the reaction between oxygen and carbonaceous residue in retorted oil shale. Ind. Eng. Chem. Process Des. Dev., 1980, 19, pp. 550–555.
11. P. BARRET: Kinetics of the gas-solid reactions. Academia, Prague 1978, p. 201.

Activation of Lime Sorbents with Fly Ash from Fluidized-Bed and Pulverized-Coal Combustors

Investigated were sorbents made use of in dry flue gas desulphurization techniques (FSI). To obtain reactive sorbents of SO₂ fly ash from fluidized-bed combustors (FBC) and pulverized-coal combustors (PCC) was treated with Ca(OH)₂. Best effects were obtained with a 28.6 wt.% Ca(OH)₂ and fly ash mixture stirred at 350 K for about 8 h. Sulphation was carried out in a thermogravimetric analyzer at SO₂ concentration and temperature ranging from 0.11 to 0.67 vol.% and from 1063 to 1153 K, respectively. Under conditions similar to those of the FBC (1123 K, 3000 ppm_v) the sorbents obtained on the basis of PCC fly ash and FBC fly ash yielded 92% conversion and 100% conversion, respectively, of CaO to CaSO₄ during 1 hour. Pore

structure measurements showed that the application of Ca(OH)₂ increased the specific surface area and the pore volume of both the sorbents. The shape of the N₂-adsorption/desorption isotherms, the specific pore area, and the pore volume distribution curves remained unchanged. Investigations for the kinetics of the reaction between treated fly ash and SO₂ suggested a first order reaction with respect to SO₂ concentration of up to 0.31 vol.% (3.36·10⁻⁸ mol/cm³). Activation energies calculated for PCC fly ash sorbents and FBC fly ash sorbents amounted to 82.3 and 89.0 kJ/mol, respectively. Analysis of the fly ashes gives good promise of future applications for the sorbents to dry FGD processes.